

VI. ELŐRE NÉZVE

szavak a szakadék fölött
POPESCU ERZSI (FEHÉREDŐ)
FEKETE HUMORA
1991. május 11.

„Vidulj, gyászos elme!”
Batsányi János

A híd metaforán töprengtem. Azon, hogy mit lehetne még kibontani belőle. A tizenötmilliós magyarság, melynek egyharmada kisebbségben él – sajátos helyzete folytán hídszerpet tölthetne be Közép-Európa népei között. Erről és ezzel kapcsolatos álmainról fogalmaztam egy esszét..., de abbahagytam, mert olyan viccet hallottam, hogy azt sürgősebbnek éreztem lejegyezni. Hiszen ahogyan az élet feldobta, abból (és azon) ezer humorelméletnél is jobban szemléltetni lehet, mi az a fekete humor. Ami megint csak érdekes esszétéma lehet, főként, hogy a vicc, ha nem is *hídről*, de azért *pallóról* szól. Íme:

Egy észak-erdélyi városkában bágye Ioan (Joan bá') szorgalmasan olvasgatja az újságokat, hallgat mindenféle rádióadót, s miután néhányszor azt hallja, hogy egyesek szerint Romániában apartheid van, töprengeni kezd a dolgon. Mivel nem gyúl az agyában világosság, a szomszédokkal próbálná megtárgyalni a dolgot, de nem meri. Gondolja, biztos, ami biztos, kipuhatolja előbb a hivatalos álláspontot. Elballag a polgármesteri hivatalba. Szerencséje van, ott találja a polgármestert, aki egyúttal a helyi Vatra vezetőségi tagja. Ott a titkár, a hajdani pártaktivista, és a rendőrfőnökké avanszált szekuritátés tiszt is.

A demokrácia kifogástalanul működik, az urak mindjárt előzékenyen érdeklődnek:

– Mi a gond, bágye Ioan?

– Hát tudni szeretném, hogy van-e nálunk apartheid?

A három úr egymásra néz. A polgármester adja meg a választ:

– Nincsen, bágye Ioan. Ezt csak az irredenta és Horthy-fasiszta magyar köröket kiszolgáló sajtó terjeszti rólunk.

– Nem is lesz?

A polgármester hunyorít:

– Nem lesz, bágye Ioan.

– Azért talán nem ártana, nehogy lemaradjunk valamiről.

A polgármester feláll, és hangosan, hogy a kinn várakozók is hallják, kijelenti:

– Nálunk soha nem volt, nincs, és nem lesz apartheid...

Na, jöjjön csak, bágye Ioan.

Áttuszkolja egy kisebb helyiségbe, és halkán, bizalmaskodó hangon kérdezi:

– Ugye maga, bágye Ioan, nem tudja, mi az apartheid?

– Nem.

– Na, figyeljen ide: ha valaki megkérdezné, akkor most már tudja, mert az imént hallotta, hogy mit kell *mondani!*

Az öreg bólint.

– De hogy értse is, és tudja, mit kell *cselekedni*, elmagyarázom magának a lényegét. Mit csinálna maga, bágye Ioan, ha egy szakadék fölötti keskeny pallón szembetalálkozna egy négerrel?

– Féltre húzódnék, hogy férjen el mellettem.

– De ha nagyon keskeny a palló?

– Megfordulnék, jöjjön át a néger...

– Nem úgy van, bágye Ioan. Maga vitézül nekimegy a négernek, a palló közepén elcsípi, galléron ragadja, megemeleli, s felteszi neki a jogos kérdést: „Mit keresel nálunk, te piszkos magyar?!” És utána bedobja a szakadékba...

A viccet működtető humor nyilván nem a „lemagyarozott” néger okán fekete. A fekete humor ott tünedezik fel

gyakrabban, ahol a valóság is sötétebb. Sötétben minden téhen fekete, mondja a bölcs népi tapasztalat, amit azért kiégszíthetünk egy észrevétellel: való igaz – de attól még nem lesz belőle bivaly.

Ha egyszer eljön egy világosabb korszak (amit mindig remélünk), a fenti vicc humora akkor is bizonyosan hatni fog – és talán a feketesége sem fakul szürkévé. De most még nagyon sötétlik itt körbe-körbe Kelet-Európa, a sok évszázadnyi átlagnál feketébben buggyan föl a humor.

Talán a (szinte mindig megfoghatatlan) keletkezési körülményeket is jellemezheti az a mód, ahogyan tovább terjed egy-egy ilyen vicc. Csak a családnevet változtatom meg, minden egyéb komoran hiteles: a viccet Popescu Erzsébet-től hallottam, aki egy észak-erdélyi városkának abban az iskolájában tanítónő, ahol egyetlen magyar osztály – tagozat – is működik (elsőtől negyedik osztályig). Popescu Erzsi harminc évvel ezelőtt Kelemen Erzsébetként került a túlnyomóan román többségű városba egy székellyöldi tanítóképző friss végzőseként. Alig tudott románul. Persze hamar megtanult, annál is inkább, mert rövidesen frigyre lépett Popescu Mihai szabómesterrel, és a családban románul beszélgettek. Popescu Mihai magyarul is értett, 1940-44 között, amikor Észak-Erdély Magyarországhoz tartozott, magyar iskolában járt néhány osztályt. Mihai úgy viszonyult a nyelvhez, mint a valláshoz: türelmesen. Első gyermekük kislány lett, erdélyi szokás szerint, anyja vallása után igazodva, reformátusnak keresztelték, és a semleges (románban is használatos) Klára nevet adták neki. Anyjának nemcsak vallását, nyelvét is megörökölte, természetes volt, hogy magyar iskolába íratják a kislányt. Popescu Mihai ismét (mint gyermekkorában) a magyar olvasókönyvvel kínlódott, mert az ő tiszte volt kikérdezni a leckét – ha már úgyis a varrógép mellett ült, a gyerekekre is figyelhetett.

Aztán megszületett az első fiú: Popescu Traian, aki görögkeleti vallásban és román iskolában eszmélt a világra. A második fiú, Popescu Romulus szintén görögkeleti vallású

lett, de őt már magyar iskolába írták a szülei. Popescu Erzsi ugyanis szomorúan tapasztalta, hogy a város magyar iskoláit rendre megszüntetik, végül már csak egyetlen tagozat maradt „mutatóba”. Abból is csak az I-IV. osztályt hagyták meg. Itt tanított Popescu Erzsi, és minden évben győzködni kellett a megijedt magyar szülőket, hogy írassák csak bátran magyar osztályba a gyermekeiket, mert ha nem – a gyerekhiányra hivatkozva – ezt a lehetőséget is megszüntetik. Létszámerősítés végett került Popescu Romulus abba a magyar tannyelvű első osztályba, amelyben édesanyja tanított... Ötödiktől már román osztályba járt.

Popescu Traian szelíd gyerek volt, s bár édesanyja keveset foglalkozott vele, azért ráragadt a magyar szó. Öccse, a magyar osztályba kényszerített Popescu Romulus – kamaszként, végre román osztályban – harsányan szajkózta a Ceausescu-rezsim félfasiszta nézeteit. Félő volt, hogy magyargyűlölő lesz a gyerek. Az édesapja józansága igazított rajta valamiscskét.

1989 decemberét rettegésben élte át a család, mert a „vadabb” fiú, Romulus, katona volt, a szelíd Traianra pedig anyja szerint rájött a hoppáré, és elutazott Bukarestbe „forradalmárnak”. Mivel a fővárosban nem találta a forradalmárokat, megcsóválta a fejét, hazautazott, és végezte tovább munkáját a gyárban.

A marosvásárhelyi magyarelles pogrom idején a szülők rettegtek. Lényük mélyén azért, hogy vajon az események hatására kitör „valami” az időközben leszerelt Popescu Romuluson? Nem tört ki rajta semmi. Munkába állt, és úgy tűnt, hogy már nem gyűlölő, nem szégyelli annyira a magyar szót.

1990 végére súlyosan megbetegedett Popescu Mihai. A lerobbant romániai kórházakban azt mondták Popescu Erzsinék: talán külföldön. Az asszony döntött: irány Budapest. Rettegve szálltak vonatra. Vajon vállalják-e Budapest a kezelést? A marosvásárhelyi események óta bizonyosan románellenes hangulat van Pesten. Popescu Erzsi a vo-

naton már csak magyarul beszélt Mihajjal, aki igyekezett ritkán megszólalni, és olyankor kínkeservesen törekedett a magyar nyelvhelyességre. Popescuék féltek az orvosoktól, mert Bukarestben előfordult, hogy az erdélyi magyar betegek azt mondta a professzor: a nyelvetektől fogva kellene mindannyiótokat felakasztani. A betegektől is tartottak Popescuék, mit szólnak, hogy egy román ember elfoglal egy magyar ágyat?

...Popescu Mihait felvették a kórházba, orvosok, betegek barátságosan viselkedtek vele, lassan, tagoltan beszéltek, hogy értse, amit mondanak neki.

Popescu Erzsi megkönnyebbült, és férje szerencsés kórházi beutalásának napján két sírógörccs között – „viduljunk” jelszóval – mesélte el nekem ezt a viccet, amelyet bátran tarthatunk a műfaj – a fekete humor – gyöngyének.

Gyöngyhöz nem illik – fölösleges – a kommentár. A vicc terjedési körülményeihez még csak annyit: a szelídebbik fiú, Popescu Traian mesélte a szüleinek. A gyárban szedte fel.

Ezeket az adalékokat csak azért sorolom, mert a vicchez hozzátartozik a nevetés – *a nevetés minősége* – is. Így nevelt Popescu Erzsi, így neveltünk mi; a viccel együtt ezt is megjegyezhetjük. A szakadék szélén voltunk – 1991-ben (is). De legalább neveltünk!

Nem fejeztem be az esszét arról a hídszerepről, amit sajátos helyzete folytán a magyarság betölthetne Közép-Kélet-Európa népei között. De lejegyeztem egy viccet a szakadékról és a fölötte átvezető pallóról.

(Új Magyarország, 1991. május 11.)